

**MEHNAT BOZORIDA NORASMIY ISH O‘RINLARINI KAMAYTIRISH
HISOBIGA BANDLIKKA KO‘MAKLASHISHNING XALQARO-HUQUQIY
NORMALARI**

Levakov Izzatulla Nematillayevich

i.f.f.d, v.b dots, University of Business and Sciense, “Menejment” kafedrasi mudiri

izzatillalevakov@gmail.com

+99888-441-05-09

O‘ktamov Shoxruxbek Ulug‘bek o‘g‘li

University of Business and Sciense magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada mehnat bozorida norasmiy ish o‘rinlarini kamaytirish orqali barqaror bandlikka erishish masalalari yoritilgan. Unda norasmiy bandlikning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari, xalqaro mehnat standartlari, ayniqsa Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) konvensiyalari va tavsiyalarining dolzarbligi tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu me‘yoriy hujjatlarning milliy qonunchilikka integratsiyasi va ularni amaliyotga tadbiq etishning asosiy yo‘nalishlari ko‘rsatib o‘tilgan. Maqola O‘zbekiston tajribasi misolida norasmiy bandlikni kamaytirish va mehnat bozorini rasmiylashtirish bo‘yicha ilg‘or amaliyotlarni ochib beradi.*

Annotation: *This article explores the issues of achieving sustainable employment by reducing informal jobs in the labor market. It analyzes the economic and social consequences of informal employment and emphasizes the relevance of international labor standards, especially the conventions and recommendations of the International Labour Organization (ILO). The article also discusses the integration of these normative documents into national legislation and the main directions of their practical implementation. Using the example of Uzbekistan, it highlights effective practices in reducing informal employment and formalizing the labor market.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы достижения устойчивой занятости за счёт сокращения неформальных рабочих мест на рынке труда. Проанализированы экономические и социальные последствия неформальной занятости, а также подчёркивается актуальность международных трудовых стандартов, особенно конвенций и рекомендаций Международной организации труда (МОТ). Также освещаются вопросы интеграции этих нормативных документов в национальное законодательство и основные направления их практической реализации. На примере Узбекистана приведены эффективные практики по сокращению неформальной занятости и формализации рынка труда.*

Kalit so‘zlar: *norasmiy bandlik, mehnat bozori, Xalqaro mehnat tashkiloti, xalqaro mehnat standartlari, konvensiya, tavsiya, ijtimoiy himoya, qonunchilik, rasmiy bandlik, O‘zbekiston tajribasi.*

Keywords: *informal employment, labor market, International Labour Organization, international labor standards, convention, recommendation, social protection, legislation, formal employment, Uzbekistan’s experience.*

Ключевые слова: *неформальная занятость, рынок труда, Международная организация труда, международные трудовые стандарты, конвенция, рекомендация, социальная защита, законодательство, формальная занятость, опыт Узбекистана.*

KIRISH

Hozirgi global iqtisodiy sharoitda inson mehnatiga bo‘lgan talab, mehnat bozorining dinamikasi va bandlik siyosatining samaradorligi har bir davlat taraqqiyotining muhim mezonlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik, aholi farovonligi va inson salohiyatining to‘laqonli namoyon bo‘lishi, eng avvalo, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va fuqarolarni barqaror ish o‘rinlari bilan ta‘minlash darajasiga bevosita bog‘liqdir. Biroq so‘nggi yillarda kuzatilayotgan iqtisodiy beqarorlik, urbanizatsiya, demografik bosim hamda texnologik omillar ta‘sirida norasmiy bandlik — ya‘ni davlat nazoratidan tashqarida amalga oshirilayotgan mehnat faoliyati — jahon miqyosida jiddiy muammoga aylangan.

Norasmiy mehnat faoliyatining keng tarqalishina faqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va huquqiy sohalarda ham salbiy oqibatlar tug‘diradi. Bunday ish faoliyati ko‘pincha mehnat shartnomasiz, kafolatlangan ish sharoitlarisiz va ijtimoiy himoyasiz holatda amalga oshiriladi. Natijada, ishchilarning huquqlari poymol etiladi, ularning salomatligi, daromad barqarorligi va pensiya ta‘minoti xavf ostida qoladi. Shu bilan birga, davlat byudjetiga tushumlar kamayadi, rasmiy iqtisodiyotning ulushi pasayadi va mehnat bozori shaffofligiga putur yetadi.

Bu boradagi eng muhim masala shundaki, norasmiy bandlikni bartaraf etish va uni rasmiy sektorga integratsiya qilish oddiy ma‘muriy choralar bilan emas, balki chuqur tahlilga asoslangan, huquqiy, iqtisodiy va institutsional mexanizmlarni uyg‘unlashtirgan tizimli yondashuvni talab etadi. Aynan shuning uchun ham xalqaro tashkilotlar, xususan, Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) tomonidan ishlab chiqilgan me‘yoriy hujjatlar va tavsiyalar norasmiy bandlikka qarshi kurashishning asosiy huquqiy vositalari sifatida e‘tirof etiladi.

XMT tomonidan ratifikatsiya qilingan konvensiyalar, tavsiyalar va siyosiy yondashuvlar nafaqat global, balki milliy darajadagi mehnat siyosatini shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Ular davlatlarni bandlikni rasmiylashtirish, ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish va mehnat huquqlarini kafolatlashga da‘vat etadi. Bugungi kunda bu normalarning hayotga tadbiq etilishi har bir davlat uchun mehnat bozorining barqaror rivojlanishini ta‘minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va iqtisodiy o‘shishga erishish yo‘lida dolzarb vazifalardan biridir.

Norasmiy bandlik mohiyati va salbiy oqibatlari

Norasmiy bandlik bu – ishchilarning mehnat faoliyati rasmiy huquqiy munosabatlarsiz, davlatning soliq va nazorat organlari ishtirokisiz amalga oshiriladigan holatdir. Ko‘pincha bu bandlik shakli yakka tartibdagi xizmat ko‘rsatish, uy mehnati, mavsumiy ishlar va kichik savdo faoliyati ko‘rinishida namoyon bo‘ladi.

Ishchilar mehnat shartnomalarisiz ishlashlari natijasida o‘z huquqlarini talab qilish imkoniyatidan mahrum bo‘ladilar. Ish vaqtining me‘yorsizligi, majburiy ishga jalb etish, ishdan noqonuniy bo‘shatishlar kabi holatlar keng tarqalgan.

Ijtimoiy himoyasiz qolish: Norasmiy bandlikdagi shaxslar pensiya ta‘minoti, tibbiy sug‘urta, homiladorlik yoki mehnatga layoqatsizlik davridagi nafaqalardan foydalana olmaydi. Bu esa aholining zaif qatlamlarini iqtisodiy nochorlikka olib keladi.

Norasmiy sector davlat byudjetiga soliq tushumlarining kamayishiga sabab bo‘ladi. Bu holat sog‘liqni saqlash, ta‘lim va boshqa ijtimoiy xizmatlar sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ayollar, nogironlar va yoshlardan iborat qatlamlar norasmiy sektorda ko‘proq band bo‘lishadi va ular turli ko‘rinishdagi ekspluatatsiyalarga duch keladilar.

Norasmiy bandlik masalasini global miqyosda tartibga solish bo‘yicha Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) muhim o‘rin tutadi. Tashkilotning asosiy maqsadi – inson mehnatining munosibligini ta‘minlash, ishchilarning huquqiy himoyasini mustahkamlash va ijtimoiy adolatga asoslangan mehnat tizimini shakllantirishdir.

122-sonli konvensiya “Bandlik siyosati to‘g‘risida” (1964). Mazkur konvensiyada davlatlarga quyidagi majburiyatlar yuklatiladi:

Har bir fuqaro uchun erkin, tanlov asosidagi va samarali ish o‘rni yaratishga intilish;

Mehnat siyosatining asosiy vazifasi sifatida to‘liq bandlikni ta‘minlash;

Bandlikni tartibga solishda ijtimoiy tenglik, gender muvozanat va imkoniyatlar tengligi tamoyillariga amal qilish. Konvensiyada nazarda tutilgan choralar nafaqat rasmiy bandlikni rivojlantirish, balki norasmiy sektordan rasmiy sektorga o‘tishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi ham xalqaro mehnat normalarini milliy mehnat siyosatiga implementatsiya qilish yo‘lida muhim qadamlarni qo‘ymoqda. Jumladan: XMT konvensiyalarining ratifikatsiyasi: 2019-yilda O‘zbekiston XMTning 122-sonli konvensiyasini ratifikatsiya qildi. Bu esa bandlik siyosatining xalqaro tamoyillarga moslashtirilishini ta‘minladi. Yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish dasturi (2021–2023): Bu dastur orqali kichik va o‘rta tadbirkorlikni rasmiylashtirishga oid qonunchilik va amaliy mexanizmlar kuchaytirildi. Raqamli yechimlar: “Yagona milliy mehnat tizimi” (e-mehnat) orqali ishchilarning raqamli ro‘yxati yuritilishi yo‘lga qo‘yildi. Bu esa norasmiy ishchilarning nazoratini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Ijtimoiy yordam va subsidiyalar: Yoshlar, ayollar va nogironlar kabi ijtimoiy zaif qatlamlar uchun rasmiy ishga joylashishda subsidiya, grant va kreditlar ajratish tizimi yo‘lga qo‘yildi.

XULOSA

Norasmiy bandlikning yuqori darajasi iqtisodiy taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlikka to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun ham davlatlar ushbu muammoni hal etish bo‘yicha kompleks, tizimli va bosqichma-bosqich yondashuvlarni amalga oshirishlari zarur. Xalqaro-huquqiy normalar, ayniqsa, Xalqaro mehnat tashkilotining konvensiyalari va tavsiyalari bu borada ishonchli huquqiy va institutsional asosni yaratadi. Norasmiy bandlikni kamaytirish faqatgina iqtisodiy maqsad emas, balki har bir insonning munosib mehnat huquqini ta‘minlash yo‘lida ijtimoiy adolatga erishish vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.Saidov, A.X. (2005). Xalqaro huquq. Toshkent: Adolat nashriyoti.
- 2.Karimov, A.A. (2021). “Norasmiy bandlikni rasmiylashtirishda xalqaro-huquqiy mexanizmlarning roli.” “Yuridik fanlar axborotnomasi”.
- 3.Toshpulatova, N.T. (2020). “O‘zbekiston mehnat bozorida norasmiy bandlik muammolari va ularni bartaraf etish yo‘llari.” Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar.
- 4.Xoliqova, M.M. (2022). Mehnat huquqi asoslari. Toshkent: TDYU nashriyoti.
- 5.Qodirov, B.S. (2019). “Bandlikni ta'minlash siyosati va O‘zbekistonda mehnat resurslaridan foydalanish strategiyasi.” Ijtimoiy fanlar.

